

فقه فضای مجازی

احسان اله کفشدار طوسی

دانش آموخته دانشگاه علوم اسلامی رضوی

دکتر محسن جهانگیری

دانشیار دانشگاه علوم اسلامی رضوی

مشاور رسانه‌ای: دکتر سید بشیر حسینی

استادیار دانشکده ارتباطات و رسانه دانشگاه صدا و سیما

مرکز پژوهش دانشگاه علوم اسلامی رضوی

سرشناسه: کفشدار طوسی، احسان‌اله، ۱۳۶۸ -

عنوان و نام پدیدآور: فقه فضای مجازی / احسان‌اله کفشدار طوسی، محسن جهانگیری؛ مشاور رسانه‌ای سیدبشیر حسینی؛ ویراستار مهدی انواری نسب.

مشخصات نشر: مشهد: دانشگاه علوم اسلامی رضوی، مرکز پژوهش، ۱۴۰۰.

مشخصات ظاهری: ۲۸۴ ص.

شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۷۰۴۴-۶۲-۹

وضعیت فهرست نویسی: فیبا

یادداشت: کتابنامه: ص. [۲۷۹] - ۲۸۴؛ همچنین به صورت زیرنویس.

موضوع: فضای مجازی (فقه)

Cyberspace (Islamic law)

شناسه افزوده: جهانگیری، محسن، ۱۳۴۰ -

شناسه افزوده: حسینی اسفندواجانی، سیدبشیر، ۱۳۶۰ -

شناسه افزوده: دانشگاه علوم اسلامی رضوی، مرکز پژوهش

رده بندی کنگره: BP ۱۹۸/۶

رده بندی دیویی: ۲۹۷/۳۷۹

شماره کتابشناسی ملی: ۸۵۴۲۴۵۲

فقه فضای مجازی

نویسندگان: حجج اسلام احسان‌اله کفشدار طوسی (دانش آموخته دانشگاه علوم اسلامی رضوی)

و دکتر محسن جهانگیری کلوخی (دانشیار دانشگاه علوم اسلامی رضوی)

مشاور رسانه‌ای: دکتر سید بشیر حسینی اسفندواجانی (استادیار دانشگاه ارتباطات و رسانه دانشگاه صدا و سیما)

داوران علمی کتاب: حجج اسلام دکتر حسین ناصر مقدم (استاد دانشکده الهیات و معارف اسلامی دانشگاه فردوسی مشهد)

و روح‌الله سعیدی فاضل (مدرس دانشگاه علوم اسلامی رضوی و رئیس پژوهشکده بین‌المللی امام رضا علیه السلام)

ویراستار: مهدی انواری نسب

طراح جلد: حمید نخعی

چاپ اول: مهر ۱۴۰۰

شمارگان: ۵۰۰ نسخه

قیمت: ۸۵۰۰۰ تومان

حروف چینی و صفحه‌آرایی: واحد نشر مرکز پژوهش دانشگاه علوم اسلامی رضوی

مسئول نشر: علی اصغریار

چاپ و صحافی: مؤسسه چاپ و انتشارات آستان قدس رضوی

مرکز توزیع: مشهد مقدس، حرم مطهر، انتشارات دانشگاه علوم اسلامی رضوی

صندوق پستی: ۹۱۷۳۵ - ۱۱۹۳ تلفن و دورنگار: ۰۵۱-۳۲۲۳۶۸۱۷

www.razavi.ac.ir

حق چاپ محفوظ است

فهرست مطالب

۱۳.....	سخن ناشر
۱۵.....	مقدمه
۱۹.....	بخش اول: کلیات
۲۲.....	فصل اول: مفهوم‌شناسی فضای مجازی
۲۲.....	مبحث اول: تعریف سایر
۲۴.....	مبحث دوم: تعریف فضا
۲۵.....	مبحث سوم: تعریف مجاز
۲۶.....	مبحث چهارم: ویژگی‌های ماهوی فضای مجازی
۲۷.....	گفتار اول: سرعت
۲۷.....	گفتار دوم: فراگیری و دسترسی دائم
۲۸.....	گفتار سوم: فرامکانی و فرازمانی
۲۸.....	گفتار چهارم: جهانی بودن
۲۹.....	گفتار پنجم: سیال بودن
۲۹.....	گفتار ششم: تشدید واقعیت
۳۰.....	گفتار هفتم: چندرسانه‌ای بودن
۳۰.....	مبحث پنجم: ویژگی‌های رسانه‌های اجتماعی
۳۱.....	گفتار اول: کاربرمحور بودن
۳۱.....	گفتار دوم: تعاملی بودن

- گفتار سوم: مشارکت فعال ۳۱
- گفتار چهارم: تمرکززدایی ۳۱
- گفتار پنجم: برقراری ارتباط ۳۲
- فصل دوم: تاریخچه فقه فضای مجازی ۳۲
- مبحث اول: تاریخچه مسائل مستحدثه و فقه پویا ۳۲
- گفتار اول: فضای مجازی و تغییر حکم و موضوع ۳۴
- گفتار دوم: عوامل تشکیل دهنده زمان و مکان ۳۸
- گفتار سوم: اثر زمان و مکان در فقه فضای مجازی ۳۹
- مبحث دوم: فضای مجازی از منظر فقها ۴۰
- گفتار اول: نظر آیت الله العظمی خامنه‌ای ۴۲
- الف. فضای مجازی، حادثه‌ای بزرگ ۴۴
- ب. جلوگیری قانونی و تحول هوشمندانه ۴۵
- ج. مخالف فضای مجازی نیستیم ۴۶
- د. اینترنت یک نعمت بزرگ الهی است اما ۴۶
- ه. این کارزار فکری به خود ماست ۴۷
- و. کوتاهی در ایجاد شبکه ملی اطلاعات ۴۷
- گفتار دوم: نظر آیت الله العظمی جوادی آملی ۴۸
- الف. فضای مجازی، در اصل حقیقت است ۴۸
- ب. چگونه فضای مجازی را پاک نگه داریم؟ ۴۹
- گفتار سوم: نظر آیت الله العظمی مکارم شیرازی ۴۹
- الف. تکنولوژی غربی مانند آب گل آلود و غیربهداشتی است ۴۹
- ب. فضای مجازی، تخریب یا بازسازی؟ ۵۰
- ج. بانیان اصلی این فضا هدفشان تخریب فرهنگی است ۵۰
- د. ابزارهای گناه وسعت یافته‌اند ۵۰
- ه. فضای مجازی، بلای جان خانواده‌ها ۵۱
- و. فضای مجازی؛ فرصت‌ها و تهدیدات ۵۱
- ز. فضای مجازی؛ آوردگاه حقیقت و دروغ ۵۲
- گفتار چهارم: نظر آیت الله العظمی سبحانی ۵۲
- الف. از طریق اینترنت، فرهنگ اسلامی در خطر قرار دارد ۵۲
- ب. خطر بعضی از سایت‌های اینترنتی ۵۳
- ج. پدیده اینترنت، رسانه سودمند و مضر است ۵۳
- د. در اینترنت باید به استقلال برسیم ۵۳

۵۴.....	گفتار پنجم: نظر آیت الله مصباح یزدی
۵۴.....	الف. علت اساسی مخالفت ما با گسترش شبکه‌های ارتباطی غربی
۵۴.....	ب. سلاح شیاطین برای فتح سنگرهای فرهنگی
۵۵.....	ج. وسایل ارتباط جمعی در دست غربی‌هاست
۵۵.....	د. فضای مجازی و ضرورت بازگشت به فطرت
۵۶.....	فصل سوم: نسبت فضای حقیقی با مجازی
۵۶.....	مبحث اول: تعریف فضای حقیقی
۵۹.....	مبحث دوم: اقسام نسبت بین فضای مجازی و حقیقی
۶۰.....	مدل اول: تفکیک، دوفضایی شدن و دوواقعیتی شدن جهان
۶۲.....	مدل دوم: فضای حقیقی مساوی فضای مجازی
۶۳.....	مدل سوم: فضای مجازی عموم و خصوص مطلق از فضای حقیقی
۶۴.....	مدل چهارم: فضای مجازی عموم و خصوص من وجه با فضای حقیقی
۶۴.....	مدل پنجم: فضای حقیقی اعم از فضای مجازی (جهانی با لایه‌های مختلف حول محور انسان)
۶۷.....	مبحث سوم: اثبات مدل فضای حقیقی اعم از فضای مجازی و تبیین آن
۶۷.....	گفتار اول: فضای مجازی بستر ارتباط میان فکر، ذهن و احساس
۶۸.....	گفتار دوم: تأثیر عالم مجازی بر عالم حقیقی
۷۰.....	گفتار سوم: مدل برگزیده
۷۳.....	فصل چهارم: ضرورت فضای مجازی از منظر قرآن کریم
۷۴.....	مبحث اول: دعوت به علم و امر به معروف به وسیله فضای مجازی
۷۶.....	مبحث دوم: پیمان مواخات، اولین شبکه‌های اجتماعی در صدر اسلام
۷۷.....	مبحث سوم: فضای مجازی و ﴿لسان قومه﴾
۷۸.....	گفتار اول: ضرورت بهره‌گیری حداکثری از امکانات پیشرفته
۷۹.....	گفتار دوم: شیطان و فضای مجازی
۸۰.....	الف. مطالب و اخبار به شکل صحیح و مستند در اختیار مردم قرار گیرد.
۸۰.....	ب. هر محتوایی باید به اهملش گفته شود.
۸۰.....	ج. مسائل و مطالب، به‌روز و به‌موقع باشد.
۸۱.....	د. فعالیت‌ها و حرکات دشمنان را رصد کنیم.
۸۱.....	ه. خبرها باید توسط افراد بصیر تحلیل و کارشناسی شود.
۸۲.....	و. فضای مجازی باید سالم باشد.
۸۲.....	ز. باید مواظب بود به افراد بی‌گناه آسیبی نرسد.
۸۲.....	ح. مطلبی که منتشر می‌کنیم، بازتاب منفی نداشته باشد.

ط.	باید خط قرمزها را حفظ کنیم و قداست‌ها را نشکنیم.....	۸۳
بخش دوم:	تبیین مبانی و اصول فقهی حاکم بر موضوعات فقهی فضای مجازی.....	۸۵
فصل اول:	مبانی، مبادی و روش‌شناسی فقه فضای مجازی.....	۸۸
مبحث اول:	کلیات فقه فضای مجازی.....	۸۸
مبحث دوم:	روش‌شناسی فقه فضای مجازی.....	۸۹
فصل دوم:	فقه فضای مجازی؛ فقه ارتباطات.....	۹۰
مبحث اول:	مبانی مبحث رسانه.....	۹۰
گفتار اول:	بررسی رویکردهای مختلف نسبت به رسانه.....	۹۰
گفتار دوم:	رسانه از سنخ هنر، ارتباطات یا تکنولوژی.....	۹۲
الف.	تکنولوژی چیست؟.....	۹۲
ب.	مبانی انسان‌شناسانه تکنولوژی.....	۹۳
ج.	رسانه، هنر ارتباطات تکنولوژیک.....	۹۴
مبحث دوم:	اجتهاد در فقه رسانه.....	۹۴
فصل سوم:	قواعد فقهی مرتبط با فقه فضای مجازی.....	۹۶
مبحث اول:	اقسام قواعد فقهی.....	۹۶
مبحث دوم:	قاعده حیازت.....	۹۹
گفتار اول:	تفاوت مهم انفال با مباحات عمومی.....	۹۹
گفتار دوم:	حیازت ثروت‌های عمومی در قانون اساسی.....	۱۰۰
مبحث سوم:	قاعده ید.....	۱۰۱
تفاوت قاعده ضمان ید و قاعده ید.....		۱۰۲
مبحث چهارم:	قاعده تدلیس.....	۱۰۳
حکم تدلیس از دیدگاه فقها.....		۱۰۴
مبحث پنجم:	قاعده نفی سبیل.....	۱۰۶
مبحث ششم:	قاعده اقدام.....	۱۰۷
مبحث هفتم:	قاعده اعانت بر اثم (معاونت در جرم).....	۱۰۹
گفتار اول:	تبیین مفهوم اعانت و اثم.....	۱۱۰
گفتار دوم:	مستندات قاعده تعاون بر اثم و عدوان.....	۱۱۱
گفتار سوم:	اقوال فقها در مورد اطلاع معاون از قصد مباشر.....	۱۱۳
گفتار چهارم:	معاونت در جرم در قانون.....	۱۱۴
الف.	تحریک.....	۱۱۵
ب.	ترغیب.....	۱۱۶
ج.	تهدید.....	۱۱۸

سخن ناشر

بی تردید، با گسترش فضای مجازی و برنامه‌های کاربردی و رشد روزافزون فناوری‌های آن، توجه به نوع استفاده از آنها و چند و چون تعامل کاربران اهمیت یافته است. این امر مختص کشورهای اسلامی نیست و حتی در کشورهای طراح این فناوری‌ها نیز برای نوع کاربران خود، چهارچوب‌ها و موازینی تعریف می‌شود تا در سایه آن، بهداشت روانی و فکری جامعه حفظ شود. این موضوع در کشورهای اسلامی که پشتوانه دینی و فکری غنی‌تری دارند، اهمیتی دوچندان می‌یابد و توجه متولیان و مسئولان را می‌طلبد، خصوصاً آنکه مسلمانان بخش اعظمی از کاربران نرم‌افزارها و برنامه‌های کاربردی جهان را شکل می‌دهند و طبعی است که مبانی فکری و فرهنگی آنان هم‌سو با اندیشه طراحان و سازندگان این گونه نرم‌افزارها نمی‌تواند باشد. در این بین، از جنگ نرم برخی از این برنامه‌ها نیز نمی‌توان چشم فرو بست و نباید فراموش کرد که بسیاری از بزه‌کاری‌ها و ناهنجاری‌های اجتماعی، مولود نامبارک این گونه نرم‌افزارها و بازی‌های فضای مجازی است.

از این رو، پالایش فضای مجازی امری شایان توجه است و بر علما و اندیشمندان و

فعالان و مهندسان فرهنگی جامعه اسلامی است که با آموزش کاربران خود، همواره متذکر شوند که در استفاده از این گونه برنامه‌ها مبانی فکری و فرهنگی و دینی خود را مدنظر داشته باشند.

نویسندگان در کتاب حاضر با درک اهمیت این موضوع، کوشیده‌اند با هدف تبیین دینی چگونگی استفاده از فضای مجازی، به بررسی فقه سائیری پردازند و موضوعات مرتبط با این فضا را از منظر فقه شیعه و با رویکردی اجتهادی واکاوی کنند، زیرا از دید اینان خطای رایج در تحلیل مسائل این حوزه، آن است که بدون ادراک اجتهادی نسبت به محتوا و ماهیت فضای مجازی، عمدتاً بسیار سطحی با آن برخورد شده و احکامی صادر گردیده است که گاه امکان دفاع علمی و قابلیت اجرایی ندارد.

دانشگاه علوم اسلامی رضوی امیدوار است با چاپ این اثر بتواند خلأهای مطالعاتی و پژوهشی در این زمینه را تا حدودی برآورده سازد و طیف مخاطبان خود را بیابد. همچنین از خوانندگان ارجمند تقاضا دارد تا انتقادات و پیشنهادها سازنده‌شان را با ناشر در میان بگذارند. در پایان، از همه کسانی که در ارزیابی و آماده‌سازی این کتاب نقشی داشته‌اند سپاسگزاری می‌شود. و آخر دعوانا ان الحمد لله رب العالمین.

مرکز پژوهش دانشگاه علوم اسلامی رضوی